

Калиопа Петрушевска
Филолошки факултет
Универзитет „Св Кирил и Методиј“
Скопје

ПРЕВЕДУВАЧКОТО *CREDO* НА МИХАИЛ Д. ПЕТРУШЕВСКИ

„Бабилон е мојот роден крај“, вели познатиот философ и филолог Рада Ивековиќ во еден разговор воден со Борис Буден¹ и низ таа хибридна и духовита хрватско-македонска парафраза ја кажува можеби најкусата дефиниција за состојбата на (пот)свеста кај преведувачот.

Битола пак, родниот крај на Михаил Д. Петрушевски, во периодот на неговото детство и созревање, е своевиден „Бабилон“ во мало: од своите најрани денови, во семејното огниште, тој е везден опкружен со два или три јазика. Основното училиште го започнал на грчки, за набргу да го продолжи на српски, што секако ќе се одрази и врз оценките по „мајчин“ јазик во неговите свидетелства. Но тоа, едноставно, го наложувале историските текови на еден мал простор кај што се вкрстувале националности, војски, јазици, вери, обичаи. Оттаму, мултикултурноста или, попрецизно, повеќејазичноста за Петрушевски била реалност во која тој опстојувал од најраното детство, преку младоста, до своите зрели години.

Во неговите први искуства со променливиот државен апарат, кога административниот *Вавилон* си земал за право да го обликува дури и идентитетот на граѓаните, во зависност од тоа кој бил освојувачот, неговото име и презиме наизменично се јавувале во различни варијанти: Михаил ќе биде и Михали и Михајло (за приватно да се одзива и на Михалаки и на Миха), автентичното Петрушевски ќе стане првин Петруси, па Петровиќ. Напоредно со наметнатите промени, во своите приватни, а подоцна и во колегијалните контакти, тој бенево-

¹ Со датум од 2007 во самиот текст и 2008 на документот, истоветно насловениот разговор е објавен во електронски формат на интернет-страницата на: Evropski institut za progresivnu kulturnu politiku (*eipcp*, institut européen pour des politiques culturelles en devenir), в. http://eipcp.net/transversal/0908/ivekovic-buden/hr/#_ftn1 .

лентно ја прифаќа традицијата да биде нарекуван Мишел од франкофоните и Микеле од италофоните, но и (дедо) Мишко во тесниот семеен круг.

Претполагам оти уште оттогаш, од стекнувањето свест за менливоста на личниот белег (*nomen est omen*?!), преку препознавањето и прифаќањето на инаквиот означител во кој секојпат се содржело истото означено, Михаил Д. Петрушевски навлегол во еден магичен свет на созвучја коишто ќе го предодредат да стане филолог, да стане преведувач. Верувам дека, макар делумно, оттаму произлегла неговата потреба да го истражува скриеното, најстарото значење на лексемите, нивната етимологија, да ја бара суштината што се крие зад формата на поединечните зборови. Таквата потреба, би рекла, претставува носталгично трагање по коренот на сите јазици, чуени и нечуени, изговорени и неизговорени, исконски повик на интелектот да пронајде смисла и хармонија во еден хаотичен свет.

Мојот обид да допрам до преведувачкото *vjeryu* на Михаил Д. Петрушевски е намерен и свесен, зашто преведувањето како вокација е клучната врска помеѓу него и мене, покрај филологијата – за него класичната, за мене романската.

Во оваа пригода, првенствено би се осврнала на неговите поетски преводи на делата на Хомер и на Прличев, согледани во светлината на современите теории на преведувањето од франкофонската школа на традуктологијата².

Дека Петрушевски немал увид во теоријата на преводот, денес позната и како традуктологија, е лесно да се потврди, дотолку повеќе што станува збор за релативно нова дисциплина. Доколку имал некакви посредни допири со таа област, тоа е пред сè благодарение на неговото познавање на античките автори, првенствено на Кикерон (Цицерон), за кого токму денешните традуктолози велат дека е еден од првите *сиблисти*³ кога коментира каков треба да биде преведувачкиот приод.

² Современата теоретска мисла за преведувањето, која се воспоставила во раниот 70-ти години на минатиот век како социолингвистичка дисциплина под името *традуктологија*, релативно ретко може да се сретне и под името *транслатологија* (според француското *traductologie* т.е. англиското *translation studies*).

³ Неологизмите *cibliste* и *sourcier* му се припишуваат на познатиот француски теоретичар на преведувањето, германистот Жан-Рене Ладмирал. За поподробно информирање, в. Jean-René Ladmiral, *Traduire: théories pour la traduction*, Paris, Payot 1979; Sourciers et ciblistes, *la Traduction*, numéro spécial de la *Revue d'Esthétique*, 12, 1986, стр. 33–42.

Помеѓу различните дефиниции и објасненија за тоа што се таканаречените *сиблисти* (франц. едн. *cibliste*) и нивните опоненти именувани како *сурсиеја* или *сурсисти* (франц. едн. *sourcier/sourciste*) и какви се разликите во пристапот кон преводот на текстот меѓу овие два вида преведувачи, односно теоретичари на преведувањето, би го парафразирала Жан-Даниел Брек⁴. Според него *сиблистот* се грижи најнапред да му угоди на читателот на преводот, по цена и на неверност кон оригиналот, при што преводот изгледа небаре бил напишан во оригинал на јазикот-цел, (сп. франц. *langue cible*) односно на мајчиниот јазик на читателот, додека *сурсистот* доследно го почитува оригиналниот текст, поточно особеностите на странскиот јазик, јазикот-извор (сп. франц. *langue source*), ризикувајќи дури и да го иритира читателот со необичните синтаксички и стилски обрти и со обременување на преводот кон кој приложува бројни толкувања, коментари итн. Не е на одмет да потцртаме дека наведената поделба се однесува исклучиво на категоријата литературен превод, додека стручниот, тн. прагматички превод не подлежи на вакви разграничувања.

Од друга страна, и покрај новосоздадената терминологија, традуктологијата, сепак, се надоврзува на постарите познати лингвистички теории за формата и суштината, означителот и означеното, зборот и контекстот, значењето и смислата.

Со оглед на тоа што Михаил Д. Петрушевски *de facto* ги создавал своите преводи пред појавата на традуктологијата, ни се чини оти би било интересно да фрлиме поглед на неговата преведувачка дејност токму низ призмата на дихотомијата *сурсие vs сиблист*.

⁴ Оригиналниот текст гласи: *Il existe deux catégories de traducteurs, correspondant à deux méthodologies bien distinctes. Le cibliste, pour simplifier, se soucie avant tout de son lecteur, le sourcier de son texte. Ces deux approches sont également défendables, mais, poussées à leurs limites, risquent d'aboutir à des aberrations. Le cibliste peut aller jusqu'à tout traduire (ou adapter), y compris les noms des personnages. Le sourcier peut pousser le respect du texte original jusqu'à ne plus écrire en français et cribler son travail de notes, (voir par exemple les éditions bilingues où la traduction est confiée à un universitaire), ce qui gêne considérablement la lecture et devient très vite agaçant. Tout traducteur débutant a tendance à se montrer sourcier plutôt que cibliste, par peur de trahir le texte. En général, il évolue bien vite car les lecteurs préfèrent une belle trahison à une fidélité illisible.* (in: Traduire Stephen King, Show Effroi n°3 / Ténèbres n°4). Станува збор за дел од интервјуто со Jean-Daniel Brèque, француски автор и литературен преведувач од англиски јазик, а цитатот е преземен од интернет-страницата: <http://www.noosphere.org/icarus/articles/article.asp?numarticle=443&pdf=1>.

Она што Петрушевски го интересира при неговата преведувачка активност, го дознаваме експлицитно од предговорите што ги напишал за своите преводи, во спрега со низата размислувања, белешки, коментари, индекси... Ние, пак, ќе се обидеме да го откриеме имплицитното кое се содржи во неговите преведувачки постапки, во двоумењата за кои имаме потврда во неговата ракописна оставина, а оттаму ќе произлезе и нашиот заклучок дали Петрушевски е *сурсие* или *сиблист*, обете, или ниту едното од двете.

Марсел Пруст⁵ вели оти сите убави книги се напишани на своевиден странски јазик, додека според Умберто Еко⁶ улогата на преведувачот е „да ги спореди обете реалности опфатени со двата јазика (т.е. јазикот-извор и јазикот-цел) користејќи го притоа својот полиглотски талент за да го расветли контекстот на едната и на другата стварност". Петрушевски е секако полиглот, а јазикот од кој преведува, имено класичниот грчки, е прозорец кон нему одблизу позната стварност, благодарение на живиот грчки кој го слушал и говорел од мали нозе.

Во предговорот напишан од него во 1953 г., кон првото издание на изборот од Хомеровите *Илијада* и *Одисеја* (Култура 1953) тој сведочи:

*Кога го примив (...) предлогот на „Култура“ (...), ме над-
владае (...) мислата да се обидам да го преводам изборот во
стих, во оригинален Хомеров хексаметар, уверен дека маке-
донскиот јазик со својот акцент на третиот слог од крајот
на зборот дава широки можности за еден претежно дак-
тилски стих, каков што е херојскиот хексаметар, знаејќи
дека ни најубав прозен превод не може наполно да ни ја доча-
ра сликата на Хомеровата поезија...*

велејќи потем оти не се двоумел претерано:

*... поради тоа, што верувавме дека најмногу ќе му се при-
ближиме на духот на Хомера ако ја запазиме не само содр-
жината туку и формата, зашто бевме уверени дека без го-
лема нужда не треба да се занемарува ова убаво единство на
класичната форма и содржина. Една од оние добри одлики
на оваа поезија, покрај поетските фигури (...), се многуброј-
ните епитети (...), коишто задаваат тежкотии при
преведувањето, па морале некои преводачи да ги опишуваат*

⁵ Во оригинал цитатот гласи: “*tous les beaux livres sont écrits dans une sorte de langue étrangère*” в. М. Proust, *Contre Sainte-Beuve*, Gallimard, стр. 303, цитирано во: Dompter le malentendu : les tâches de la traduction, од Nicolas Froeliger, в. *Tribune internationale des langues vivantes*, 2004.

⁶ в. U. Eco, *Dire quasi la stessa cosa. Esperienze di traduzione*, Bompiani 2003.

или менуваат во духот на својот јазик, за коишто ние се стремевме насекаде каде што тоа беше можно да ги предадеме што поверно, што поблизу до оригиналот.

Овие зборови нè наведуваат на помислата дека МДП е најверојатно *сурсие*, но ако го прочитае продолжението на текстот, повеќе не сме сигурни во првичната дијагноза, зашто тој додава:

Се разбира дека за оваа цел не можевме секогаш да најдеме веќе готов термин, готов збор во нашиот речник. Моравме да создаваме нови зборови, но настојувавме колку што се може повеќе да бидат тие во духот на нашиот јазик.

Ако стиховите, било да се создадени од Хомер или од Прличев, ги читаме во препев на Михаил Д. Петрушевски, невозможно е да не ја почувствуваме онаа *патина* со која ги нијансира неговиот специфичен идиолект, а која не се должи единствено на употребените архаизми, или на ретките и внимателно одбрани дијалектизми. Јазикот на препевот, како посебна органска целина, е тајниот белег, кодот што прави да го препознаеме преведувачот небаре (ко)автор, на делото, коешто си го присвоил низ звукот и низ записот, за да го заведе читателот до крај, да го убеди оти и Прличев и Хомер пишуваат на неговиот македонски, а не на друг, непознат или туѓ јазик. Во тој поглед, Петрушевски е беспрекорен *сиблист*, при сè што, парадоксално, неговата верност во предавањето на оригиналот воопшто не е доведена во прашање.

Можеби најинтересен детаљ во оваа смисла, кога го читаме Петрушевски, среќаваме во преводот што тој го направил на дел од рецензијата на Рангавис, грчкиот рецензент на Прличевскиот еп *Скендербеј*, објавен во Уводот на препевот на ова дело⁷. Во напис кој, очебијно, не претставува литературен текст, ами критика, значи во таканаречен *неутрален текст од прагматичка природа*, каде што не би очекувале преведувачот да го препознава и споредува контекстот на определена *реалност* (како што би рекол Еко), Петрушевски одново и без двоумење остава свој белег. Тоа, од една страна го прави на вообичаениот начин, преку својот особен јазик и правопис, но од друга страна си допушта и да објаснува и да коментира некои понепрецизни, фигуративни искази во текстот на Рангавис.

⁷ Глигор Прличев, *Скендербеј*, Македонска книга, Скопје, 1974. И во овој *Увод*, како и во предговорите на другите преписани дела, а особено во оној на Хомеровата *Илијада* (Скопје, Македонска книга, 1982), Петрушевски подробно ги објаснува преведувачките постапки кои ги применил со цел да постигне соодветен препев, колку што е можно поверен на оригиналот.

Со други зборови, Михаил Д. Петрушевски само навидум ја применува истата стратегија што може да ја забележиме и во неговиот критички превод на Аристотеловата *Поетика*⁸, зашто во случајот со Прличев суштината на интервенциите е инаква. Имено, во заградите што ги користи за дополнително толкување на преводот на Аристотел тој става неутрален коментар, на пр. кусо појаснување на лаконичните структури на авторот, или пак одредени поправки (*емендации*) со цел текстот да добие поголема разбирливост и во тоа нема ништо лично, додека коментирајќи го текстот на Рангавис, се чини оти Петрушевски наоѓа повод за лична интервенција.

По мое скромно мнение, токму овој детал ја отвора дилемата дали воопшто би можеле да го категоризираме преведувачот Михаил Петрушевски во смисла на современата традициологија, според востановената поделба на Жан-Рене Ладмирал, и дали лесно би нашле место за него во проекцијата на свет во кој владеат прости, црно-бели двојства.

Во крајна линија, она што ги обединува сите негови преводи и препеви е веќе споменатиот идиолект, тој стилизиран (и архаизиран!), градски битолско-охридски говор, во кој опстојуваат повеќе или помалку нагласени отклонувања од стандардниот современ јазик. Згора на тоа, на почетокот на барем две од овие изданија стои посвета од авторот на преводот, срочена на македонски или на грчки, во која се редат имиња налик на стихови оттргнати од подзаборавена песна – имиња македонски, грчки, влашки – налик на таен код и личен печат на преведувачот. Имиња, созвучја, музика на зборовите...

Блаже Конески, познато ни е на сите, го споредува јазикот со татковината, јас пак сакам да верувам дека за Михаил Д. Петрушевски живеењето со и во светот на јазиците е негово трајно, космополитско и носталгично навраќање во сопствениот роднокраен Вавилон од детството.

RÉSUMÉ

Le credo du traducteur Mihail D. Petruševski

Mihail D. Petruševski, philologue de renom, polyglotte et traducteur du grec ancien et classique (né en 1911 à Bitola), a connu très tôt le plurilinguisme en pratique, à l'époque où s'effectuaient sa croissance et sa formation, vu la cohabitation de différentes communautés ethniques et la succession d'armées et

⁸ Аристотел, *За поетиката*, Македонска Книга, Скопје 1979.

d'appareils administratifs étrangers dans sa ville natale, le tout créant une diversité linguistique et culturelle constante.

Ce qui caractérise ses traductions en langue macédonienne – d'Homère et de G. Prličev avant tout –, c'est la recherche patiente et passionnée d'une *recréation* fidèle du texte original (respect strict du rythme de l'hexamètre ainsi que du lexique/ des figures de style), à laquelle devrait s'ajouter son souci permanent pour l'authenticité de l'expression, grâce à l'emploi de termes archaïques et dialectaux, entre autres.

C'est pourquoi, il serait pratiquement impossible de définir l'approche du traducteur Petruševski à la lumière des tendances traductologiques contemporaines, telle l'opposition *sourciers* vs *ciblistes*.

Finalement, on peut conclure qu'en tant que traducteur, grâce à son érudition, son originalité et sa virtuosité, Mihail D. Petruševski n'appartient à aucune des catégories traductologiques mentionnées, en s'identifiant – de façon paradoxale – aux deux à la fois.